

พุทธบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อพัฒนาจิตใจและสังคม

พระราชปรีดีติกร, ศ.ดร.

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

“พุทธธรรม” เป็นหลักการสูงส่ง มีเนื้อหาละเอียดลึกซึ้ง ไม่ใช่เรื่องที่จะนำมากล่าวถึงเป็นที่เข้าใจได้ง่ายในสังคมทั่วไป ดังที่พระพุทธองค์ในตอนที่ตรัสรู้ใหม่ ๆ ขณะประทับอยู่ ณ ควางตันขอชปาโลนิโครธ ทรงหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด ทรงดำริว่า

ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรก ละเอียด บัณฑิตจึงจะ
รู้ได้ สำหรับประชาชนผู้รุ่มรอมจืดจาง ยินดีในอาลัย เพลิดเพลินในอาลัย ฐานะอันนี้
ย่อมเป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก

เมื่อเนื้อหาพุทธธรรมมีความละเอียดลึกซึ้ง การที่จะนำมาประยุกต์ใช้ก็ต้องอาศัยความเข้าใจ ลึกซึ้งเช่นเดียวกัน และการที่จะนำมาบูรณาการเพื่อการใด ๆ ก็ตามก็ยิ่งต้องอาศัยความเข้าใจมากขึ้น เป็นเท่าตัว คำว่า “พุทธบูรณาการ” จึงเป็นคำใหญ่ที่ใคร ๆ ให้ความสนใจ แท้จริงแล้วไม่ใช่เพียงเป็น คำใหญ่ แต่มีนัยที่ลึกซึ้งและมีหลายนัย ที่ว่ามีหลายนัยนั้นคืออะไรบ้าง ?

มีคำถามทุกยุคทุกสมัยว่า “พระพุทธเจ้ากับนักวิทยาศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่ของโลก ศึกษาและค้นพบ สิ่งเดียวกันหรือไม่?” เมื่อพิจารณาดูสิ่งที่ศึกษา วิธีการศึกษา และผลของการศึกษาแล้ว เชื่อได้ว่า “ศึกษา และค้นพบสิ่งเดียวกัน จะต่างกันก็แต่เพียงความลึกซึ้งเท่านั้น” เราจะมองเห็นความคล้ายคลึงเมื่อนำ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปอธิบายเทียบเคียงกับวิทยาการใหม่ ๆ ที่นักวิทยาศาสตร์อธิบายไว้ เช่น นักฟิสิกส์เมื่อทำการสังเกตโลกและปรากฏการณ์ลึกลงไปในระดับอนุภาค เห็นการเคลื่อนตัวของ อนุภาคโยงโยไปทั่วเหมือนต้นระบำ ปรากฏการณ์เช่นนี้เป็นธรรมชาติของสรรพสิ่งที่ตกอยู่ภายใต้กฎ ไตรลักษณ์ตามหลักพระพุทธศาสนานั้นเอง หรือกรณีการทดลองทางวิทยาศาสตร์ เมื่อถึงระดับสูงสุด นักวิทยาศาสตร์ผู้ทำการทดลองมีความรู้สึกเหมือนกับว่าเขาเองรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่กำลัง ทดลองอยู่ ปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดจากสมาธิจิตขั้นสูงหรือที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า “สมาบัติ” นั่นเอง เมื่อจิตเข้าถึงสมาธิระดับนี้จะกำจัดความคิดแบ่งแยกกระหว่างเรา(Subject)กับเขา(Object) กลายเป็น “อหัตวยะ(Non-Duality)” แปลว่าความไม่เป็นสอง หมายถึงรวมเป็นหนึ่งเดียว ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุด ของการปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา มหายานนิกายเช่น ดังคำกล่าวที่ว่า

ภาวะแห่งสมาธิขั้นสูง ทำให้กลับสมองตอนกลางส่วนบนหยุดทำการส่งข้อมูลสู่เปลือกสมองใหญ่ส่วนหน้าแบบแบ่งแยก มีผลทำให้เปลือกสมองใหญ่ส่วนหน้าหยุดรู้สึกสำนึกแบบแบ่งแยก “เส้นแบ่งกั้นระหว่างตัวเรากับโลกภายนอกจะเลื่อนไป เรา (subject) จะกลายเป็นส่วนหนึ่งของโลกภายนอก(objects)”

พระพุทธเจ้าทรงตั้งคำถามอย่างไรกับปรากฏการณ์ในโลกนี้ ?

นักวิทยาศาสตร์ตั้งคำถามอย่างไรกับปรากฏการณ์ในโลกนี้ ?

คำถามพื้นฐานที่เป็นแรงบันดาลใจในการศึกษา ปรากฏการณ์ในโลกนี้ทั้งเป็นเรื่องของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต (๑) คืออะไร ? หรือเป็นอะไร ? (๒) เป็นอย่างไร ? (๓) เป็นไปอย่างไร ? (๔) ควรให้เป็นอย่างไร ? (๕) ควรเป็นอยู่อย่างไร ?

พระพุทธองค์ทรงตั้งคำถามและศึกษาค้นคว้าหาคำตอบทุกคำถาม แต่ไม่แน่ใจว่านักวิทยาศาสตร์พยายามตอบทุกคำถามหรือไม่ ? ซึ่งเมื่อศึกษาไปก็ได้คำตอบสำหรับแต่ละคำถามดังนี้

คำถามที่ ๑ ว่า “อะไร ?” คำถามนี้บังถึงตัวตนของสิ่งนั้นๆว่า “คืออะไร ?” เมื่อเห็นปรากฏการณ์ฝนตกฟ้าร้องก็ตั้งคำถามว่า “คืออะไร ?” เห็นสัตว์บุคคลตัวตนเราเขาเดินไปเดินมาก็ตั้งคำถามว่า “อะไร ?” ในที่สุดก็ได้คำตอบว่า “ปรากฏการณ์ในโลก คือ ธาตุ บรรดาสรรพสิ่งในโลกคือ ธาตุ” คำว่า “ธาตุ” นี้เป็นคำที่นักปรัชญากรีกโบราณใช้ในการตั้งคำถามกับสิ่งที่เป็นต้นกำเนิดของโลก (First Cause) เช่น ธาเลส ซึ่งเกิดก่อนพระพุทธเจ้าประสูติ ๑ ปี เขาเริ่มศึกษาปรากฏการณ์ด้วยการตั้งคำถามว่า “อะไรคือปฐมธาตุของโลก ?” แล้วเขาก็ได้คำตอบสำหรับตัวเองว่า “น้ำคือปฐมธาตุของโลก” อานักซิเมเนสซึ่งเกิดในยุคเดียวกันกับพระพุทธเจ้าก็ตั้งคำถามว่า “อะไรคือปฐมธาตุของโลก ?” แล้วเขาก็ได้คำตอบสำหรับตัวเองว่า “อากาศคือปฐมธาตุของโลก”

พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า “ธาตุ” เช่นเดียวกัน ปรากฏในธรรมนิยามสูตรและปัจฉิมสูตรว่า “อุปปาทา วา ภิกขเว ตถาคทานิ อนุปปาทา วา ตถาคทานิ จิตฺตา ว สา ธาตุ ธมฺมจิตฺตา... ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุอันนั้น คือความตั้งอยู่ตามธรรมดา...” ธาตุที่วานี้จัดกลุ่มได้ ๔ ประเภท คือ

ประเภทที่ ๑ ปรากฏการณ์ธรรมชาติเกี่ยวกับดิน น้ำ อากาศ และฤดูกาลซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมรอบตัวมนุษย์ เรียกว่า “อตุ”

ประเภทที่ ๒ ธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ของพืชและสัตว์ต่อเนื่องกันไปรุ่นแล้วรุ่นเล่าไม่ขาดสาย เรียกว่า “พีชะ”

ประเภทที่ ๓ ธรรมชาติอันทรงพลังอยู่ในตัวของสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ทำให้สิ่งมีชีวิตเหล่านี้มีความน่าพิศวงกว่าปรากฏการณ์ชนิดอื่น ๆ ในโลก โดยเฉพาะมนุษย์มีความวิจิตรพิสดารอยู่ในตัวและสะท้อนออกมานอกตัวหลากหลายรูปแบบ เรียกว่า “จิต”

ประเภทที่ ๔ ความเคลื่อนไหวของสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ผ่านทางกายและวาจาปรากฏให้เห็น และได้ยิน หรือกระบวนการคิดด้านใน เรียกว่า “กรรม”

เหล่านี้คือสิ่งที่เรียกว่า “ธาตุ” พระพุทธเจ้าทรงใช้คำนี้ และนักวิทยาศาสตร์ก็ใช้คำนี้

คำถามที่ ๒ ว่า “เป็นอย่างไร ?” คำถามนี้บ่งถึงลักษณะ(Nature)ของธาตุดังกล่าวนั้น หรือจะถามอีกแบบหนึ่งว่า “มีอยู่อย่างไร ?”

เมื่อศึกษาค้นคว้าไป พระพุทธองค์ทรงพบลักษณะ ๓ อย่าง คือ อนิจจตา ความไม่เที่ยง ทุกขตา ความดำรงอยู่ในสถานะเดิมได้ไม่นาน และอนัตตตา ความไม่มีตัวตนถาวรหรือไม่มีแก่น เรียกว่า “ไตรลักษณ์” ธาตุนี้มีลักษณะอย่างนี้ ตกอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์อย่างนี้ ในขณะที่นักวิทยาศาสตร์เมื่อศึกษาละเอียดลงไปโดยใช้วิธีการลดทอนธาตุลงไปถึงระดับอนุภาคก็พบว่า ในธาตุแบ่งย่อยเป็น โมเลกุลคืออณู แบ่งย่อยเล็กลงไปอีกเป็นอะตอมคือปรมาณู และในปรมาณูก็แบ่งย่อยลงไปอีกเป็น โปรตอน นิวตรอน อิเล็กตรอน แบ่งย่อยลงไปอีกเป็นควาร์ค แต่นักวิทยาศาสตร์ไม่ได้ใช้คำว่า “ธาตุมีลักษณะเป็นอนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา หรือธาตุเป็นไตรลักษณ์” แม้ในขณะที่ลดทอนธาตุให้เล็กลงไปถึงระดับอนุภาคคืออะตอม เขาจะมองเห็นธาตุเป็นเหมือนอนุภาคเต้นระบำ(Dancing Particle)ก็ตาม

คำถามที่ ๓ ว่า “เป็นไปอย่างไร ?” เป็นคำถามบ่งถึงทิศทางการเคลื่อนไหว ความเป็นพลวัตของธาตุ พระพุทธเจ้าทรงศึกษาค้นคว้าก็ทรงพบคำตอบว่า “ธาตุนี้เป็นธรรมชาติคือมีอยู่ตามธรรมชาติ เป็นธรรมนิยามคือเป็นไปตามกฎธรรมชาติ เป็นอิทัปปัจจยตาคือความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้ ดังข้อความในปัจจยสูตรว่า

อุปปาทา วา ภิกขเว ตถาคตานิ อนุปปาทา ตถาคตานิ จิตา ว สา ธาตุ ฆมมจิตตา ฆมมนิยามตา อิทัปปัจจยตา ... ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุอันนั้น คือความตั้งอยู่ตามธรรมตา ความเป็นไปตามธรรมตา ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้ ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุธาตุนั้น ครั้นรู้แล้ว บรรลุแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย... ในกระบวนการนี้ ตถตา (ความเป็นอย่างนั้น) อวิตถตา (ความไม่คลาดเคลื่อน) อนัญญถตา (ความไม่เป็นอย่างอื่น) อิทัปปัจจยตา (ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้)”

พระพุทธเจ้าทรงใช้คำบาลี ๓ คำ ประกอบด้วย (๑) ธรรมฐิตตา (๒) ธรรมนิยามตา และ (๓) อิทัปปัจจยตา เพื่อตอบคำถามที่ว่า “เป็นไปอย่างไร ?” นั่นคือ ธาตุคืออตุเป็นธรรมฐิตี มีอยู่ตามธรรมชาติ เป็นธรรมนิยามคือมีกฎเป็นของตัวเองเรียกว่า “ธรรมนิยาม” เป็นอิทัปปัจจยตาคือเมื่อเหตุปัจจัยพร้อมก็เกิดและดับ ธาตุคือพีชะก็เป็นธรรมฐิตี มีอยู่ตามธรรมชาติ เป็นธรรมนิยาม มีกฎเป็นของตนเองเรียกว่า “พีชนิยาม” เป็นอิทัปปัจจยตา เมื่อเหตุปัจจัยพร้อมก็เกิดและดับ ธาตุคือจิตเป็น

ธรรมจิติ มีอยู่ตามธรรมชาติ เป็นธรรมนิยาม มีกฎเป็นของตัวเองเรียกว่า “จิตนิยาม” เป็นอิทัปปัจจยตา เมื่อเหตุปัจจัยก็เกิดและดับ ธาตุคือกรรมเป็นธรรมจิติ เป็นธรรมนิยาม เป็นอิทัปปัจจยตาเช่นเดียวกัน โดยคำที่สำคัญมากคือ อิทัปปัจจยตาคือความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้ เป็นการแสดงกฎแห่งเหตุและผล นักวิทยาศาสตร์แม้ไม่ได้คำแบบนี้ แต่พวกเขาก็เชื่อมั่นในกฎแห่งเหตุและผลเช่นเดียวกัน ต่างกันบางส่วนตรงที่ว่า “กระบวนการแห่งเหตุและผลของพุทธะเป็นแบบเหตุปัจจัย นั่นคือเหตุที่ก่อให้เกิดผลแบ่งเป็น (๑) เหตุหลัก-main cause เรียกว่า “เหตุ” และ (๒) เหตุรอง-sub-cause เรียกว่า “ปัจจัย” ในขณะที่กระบวนการแห่งเหตุและผลของวิทยาศาสตร์เป็นแบบ linear cause and effect นั่นคือ $1+1=2$ นี้ เป็นประเด็นหนึ่ง อีกประเด็นหนึ่งที่วิทยาศาสตร์เห็นต่างออกไปก็คือ “พลวัตของธาตุมีลักษณะเหมือนเครื่องจักร มีความสัมพันธ์เหมือนเครื่องจักร” อย่างไรก็ตาม เกี่ยวกับพลวัตของธาตุนี้ พระพุทธเจ้าและนักวิทยาศาสตร์เห็นตรงกันซึ่งพอจะสรุปเป็นสูตรได้แบบเดียวกัน นั่นคือเห็นว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ก็ดับ”

คำถามที่ ๔ ว่า “ควรให้เป็นอย่างไร ?” เป็นคำถามถึงเป้าหมายที่ตั้งงาม หรือที่พึงประสงค์ หรือที่ควรจะเป็น นักวิทยาศาสตร์มีหลักคิดอย่างไรในการศึกษาค้นคว้าหาคำตอบนี้ ? และพระพุทธเจ้าทรงมีหลักคิดอย่างไรในการศึกษาค้นคว้าหาคำตอบคำถามนี้ ?

เมื่อได้คำตอบต่อคำถามว่า “เป็นไปอย่างไร ?” นี้แล้ว นักวิทยาศาสตร์คงไม่คิดที่จะหาคำตอบต่อคำถามที่เหลือเท่าไรนัก เพราะได้รู้ “คืออะไร มีลักษณะอย่างไร และมีอยู่เป็นอย่างไร” แล้วก็ถือว่าได้องค์ความรู้ครบถ้วนเกี่ยวกับปรากฏการณ์ในโลก อาจมองไม่เห็นความจำเป็นที่จะศึกษาค้นคว้าต่อ ในขณะที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงหยุดอยู่เพียงเท่านั้น เนื่องจากทรงเห็นว่า บรรดาอูตุ พืช จิตตะ และกรรม ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ มีกฎเป็นของตัวเองนั้น สามารถแบ่งได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ (๑) กลุ่มที่มีชีวิตจิตใจ (๒) กลุ่มที่ไม่มีชีวิตจิตใจ และใน ๒ กลุ่มนี้มีบางมิติที่มีความแตกต่างกันอยู่

กลุ่มที่ ๑ สิ่งที่มีชีวิตจิตใจ คือพืชบางส่วน จิตติ และกรรม เป็นปรากฏการณ์ของสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา เรียกว่า อุปาทินนทสังขาร แปลว่า สิ่งที่มีชีวิตจิตใจ ในวิถีตามธรรมชาติของสิ่งที่มีชีวิตจิตใจนี้ มีคุณค่าทางจริยธรรมแฝงอยู่ มีขันธ ธาตุ อายตนะ มีเลือดเนื้อตัวตน มีความรู้สึกนึกคิด มีจิตใจยิ่งเป็นมนุษย์ คุณค่าทางจริยธรรมก็ยิ่งจะสูง สัตว์ประเภทอื่นๆ คุณค่าทางจริยธรรมก็จะลดหลั่นกันไปตามลำดับฐานะ ในขณะที่เดียวกันก็มีความสามารถที่จะทำลายคุณค่าทางจริยธรรมของตัวเองได้ด้วย นั่นคือมีความสามารถที่จะทำดี(กุศลกรรม)เสริมคุณค่าทางจริยธรรม สามารถที่จะทำชั่ว (อกุศลกรรม) ซึ่งจะทำลายคุณค่าทางจริยธรรม

ส่วนกลุ่มที่ ๒ สิ่งที่ไม่มีชีวิตจิตใจ คือ อดุและพืชบางส่วนเป็นปรากฏการณ์ของดิน ฟ้า อากาศ แม่น้ำ ลำธาร ต้นไม้ใบหญ้า เรียกว่า อนุปาทินนกกสังขาร แปลว่า สิ่งที่ไม่มีชีวิตจิตใจ ไม่มีคุณค่าทางจริยธรรมแฝงอยู่ในตัวและไม่มีความสามารถที่จะทำดีและชั่วอย่างนั้น

พระพุทธองค์เมื่อทรงศึกษาค้นคว้าไปได้คำตอบว่า “เป้าหมายที่ตั้งงาม หรือที่พึงประสงค์ หรือที่ควรจะเป็นสำหรับสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา” นั่นก็คือ สุคติโลกสวรรค์ สูงขึ้นไปอีกก็คือวิมุตติวิสุทธิ สันติ นิพพาน นี่คือนิพพานของชีวิตที่ควรไปให้ถึง ชีวิตควรให้เป็นอยู่อย่างนี้

คำถามที่ ๕ ว่า “ควรเป็นอยู่อย่างไร ?” เป็นคำถามถึงมรรคาหรือวิธีการที่จะไปสู่เป้าหมายที่ตั้งงามดังกล่าวแล้ว ต่อคำถามนี้ พระพุทธเจ้าทรงศึกษาค้นคว้าดูวิถีแห่งชีวิตหลากหลาย ศึกษาแนวคิดทฤษฎีของเจ้าลัทธิต่าง ๆ ร่วมสมัย ดูแบบอย่างการปฏิบัติของพวกโยคีฤาษีไซ้ไพร่ก็ทรงได้คำตอบว่า “กุศลกรรม ทาน ศีล ภาวนา ไตรสิกขา คือศีลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา” คือมรรคาหรือวิธีการที่จะไปสู่เป้าหมายที่ตั้งงามนั้น ชีวิตควรเป็นอยู่อย่างนี้ ในขณะที่นักวิทยาศาสตร์มีโลกทัศน์และชีวทัศน์แตกต่างออกไป แม้จะรู้เห็นอยู่ว่า ปรากฏการณ์ในโลกมีทั้งส่วนที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต แต่เนื่องจากพื้นฐานความคิดของนักวิทยาศาสตร์เป็นแบบวัตถุนิยม (Materialism) และจักรกลนิยม (Mechanism) สิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตล้วนมีวัตถุธาตุเป็นส่วนประกอบสำคัญ พลวัตหรือทิศทางการเคลื่อนตัวของสรรพสิ่งเหมือนกับเครื่องยนต์กลไก

วิธีการศึกษาและเครื่องมือในการศึกษาคืออะไร ?

พระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์เริ่มต้นศึกษาปรากฏการณ์เหล่านี้ได้อย่างไร ?

หลักการศึกษาค้นคว้า

พระพุทธทรงมีศรัทธาที่จะศึกษาหาความจริงเกี่ยวกับปรากฏการณ์นั้นๆ โดยเริ่มจากปรากฏการณ์ที่ประจักษ์ เช่นกรณีที่พระองค์ขณะเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ทรงเห็นเทวทูตทั้ง ๔ เป็นปรากฏการณ์ที่น่าเบื่อหน่าย ทรงกำหนดประเด็นนี้มาพิจารณาใคร่ครวญและทรงมีความเชื่อว่า มีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็ต้องมีภาวะตรงกันข้ามคือความไม่เกิดเป็นต้น ปรากฏการณ์นี้เรียกว่า “ทุกข์”

จากนั้นทรงสืบสาวค้นหาสาเหตุของความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็ทรงพบว่า “การเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ” นี้แหละคือสาเหตุ นี้เรียกว่า “สมุทัย”

ทรงตั้งสมมติฐานว่า ต้องมีสภาวะใดสภาวะหนึ่งหรือจุดใดจุดหนึ่งที่เมื่อเราไปถึงแล้วจะไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป สมมติฐานนี้เรียกว่า “นิโรธ”

จากนั้นทรงพิสูจน์หรือทดลองสมมติฐานโดยการปฏิบัติด้วยวิธีการต่างๆ นี้เรียกว่า “มรรค”

สรุปว่า พุทธวิธีในการศึกษาปรากฏการณ์ เริ่มด้วยศรัทธาที่จะตรวจสอบหาความจริง แต่เป็นศรัทธาที่มีคำว่า “มา” นำหน้า หมายถึงให้เริ่มต้นด้วยการตรวจสอบ “อย่าเพิ่งเชื่อ หรืออย่าด่วนเชื่อ หรืออย่าปลงใจเชื่อ” เป็นวิธีปฏิบัติในเรื่องที่ควรสงสัย หลักความเชื่อแบบนี้เรียกว่า “กาลามสูตร กังขานियฐาน มีทั้งหมด ๑๐ ประการ

๑. อย่าปลงใจเชื่อด้วยฟังตามกันมา
๒. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆ กันมา
๓. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ
๔. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
๕. อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรก
๖. อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান
๗. อย่าปลงใจเชื่อด้วยกาคิดตรองตามแนวเหตุผล
๘. อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว
๙. อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้
๑๐. อย่าปลงใจเพราะนับถือว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา

เมื่อได้ยินได้ฟังหรือเห็นปรากฏการณ์ใดๆ ให้ใช้วิธีตรวจสอบความจริงโดยใช้โยนิโสมนสิการ คือคิดใคร่ครวญโดยถ้วน คิดจากเหตุไปหาผล คิดจากผลไปหาเหตุ คิดในเชิงสัมพันธ์กันเป็นลูกโซ่ คิดแยกแยะ คิดแบบองค์รวม คิดแบบเป็นไปได้เป็นไปไม่ได้เป็นต้น จนแน่ใจแล้วจึงสรุปลงเป็น “ความเชื่อหรือศรัทธา” ๒ แบบคือ เชื่อว่าจริงแล้วปฏิบัติตาม (๒)เชื่อว่าจะไม่จริงแล้วละทิ้งเสีย เครื่องมือขั้นต้นในการศึกษาปรากฏการณ์คือโยนิโสมนสิการ เน้นการศึกษาภาคแนวคิดทฤษฎีแล้วองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษามาตรวจสอบหาความจริง

นักวิทยาศาสตร์ก็เริ่มต้นศึกษาปรากฏการณ์ในโลกด้วยศรัทธาและมีลำดับขั้นของการศึกษา เช่นเดียวกันกับการศึกษาขั้นต้นตามหลักพระพุทธศาสนา นั่นคือ ขั้นกำหนดขอบเขตของปัญหา ขั้นตั้งสมมติฐาน ขั้นคาดคะเน และขั้นพิสูจน์ทดลองหาความจริง แต่จุดที่ต่างกันก็คือ นักวิทยาศาสตร์ใช้คณิตศาสตร์เป็นเครื่องมือในการศึกษา

หลักการศึกษาระดับสูง

เนื่องจากตามหลักพระพุทธศาสนา แบ่งองค์ความรู้เป็น ๒ ระดับคือ (๑) ปัญญาทั่วไป เป็นความรู้ระดับธรรมดา ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Knowledge กับ(๒)ปัญญาขั้นสูงเหนือชาวบ้านทั่วไปซึ่งมีทั้งระดับโลกียะและโลกุตระ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Superknowledge หรือตรงกับภาษาบาลีว่า “อภิปัญญา” แปลว่าความรู้อยิ่ง

ปัญญาระดับที่ ๒ นี้แหละคือเครื่องการศึกษาชั้นสูง พุทธวิธีสร้างเครื่องมือชั้นสูงในการศึกษาหาความจริงเกี่ยวกับปรากฏการณ์ในโลกก็คือไตรสิกขานั้นเอง เริ่มจากจัดระเบียบตัวเองให้เรียบร้อย ตีงาม(ศีล) เมื่อมีศีลก็มีวิปฏิสาร(ความไม่เดือดร้อน) มีปราโมทย์ มีปีติ มีปีสัสทธิ มีสุข และมีสมาธิ เมื่อได้สมาธิก็จะทำให้ได้ปัญญาชั้นสูงระดับโลกียะ เรียกว่า “โลกียอภิปัญญา” ปฏิบัติต่อก็คจะได้โลกุตระ-อภิปัญญา ซึ่งความจริงแล้ว ระดับโลกียอภิปัญญาก็เพียงพอแล้วที่จะเป็นเครื่องมือการศึกษาปรากฏการณ์ในโลกได้อย่างทะลุปรุโปร่ง เพราะผู้ได้โลกียอภิปัญญาย่อมแสดงฤทธิ์ได้ ย่อมมีหุทธิพิทย์ กำหนดความคิดคนอื่นได้ ระลึกชาติได้ ที่สำคัญคือมีตาทิพย์

นักวิทยาศาสตร์ไม่ได้มีเครื่องมือชั้นสูงอย่างนี้ แต่เชื่อกันว่า ในการศึกษาทดลองชั้นสูงของนักวิทยาศาสตร์ วิธีการทดลองที่ประกอบด้วยกระบวนการขั้นตอนที่ละเอียดซับซ้อนทั้งด้านเครื่องมือและความเอาใจใส่ของผู้ทดลอง ทำให้สภาวะจิตของนักวิทยาศาสตร์เข้าถึงสมาธิโดยอัตโนมัติ เพราะกรอบการทดลองสอดคล้องกับหลักของศีลและสมาธิในไตรสิกขา

การเข้าถึงความจริง

พระพุทธเจ้าและนักวิทยาศาสตร์เข้าถึงความจริงแตกต่างกันอย่างไร ?

นักวิทยาศาสตร์ในยุคดั้งเดิมเข้าถึงความจริงเกี่ยวกับปรากฏการณ์แต่ไม่รู้ว่าเป็นอะไร เพราะโลกทัศน์แบบวัตถุนิยมเป็นเครื่องขวางกั้นอยู่ ดังที่หลินยู่งถึง นักประพันธ์ชาวจีนกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

นักวิทยาศาสตร์เคาะประตู แต่ประตูของธรรมชาติอันลึกลับไม่ยอมเปิดออก ในขณะที่นักวิทยาศาสตร์เกือบจะค้นพบความลึกลับของชีวิตอยู่แล้ว ในทันใดนั้น ชีวิตก็ปิดบังตัวเองไว้อย่างสิ้นเชิง นั่นก็คือ เมื่อนักวิทยาศาสตร์สำรวจตรวจค้นเรื่องสสาร เขาไปสิ้นสุดยุติที่อิเล็กทรอนิกส์ เมื่อเขาสำรวจตรวจค้นเรื่องชีวิต เขาก็ไปสิ้นสุดยุติที่โปรโตพลาสซึม และเมื่อเขาสำรวจตรวจค้นเรื่องจิตวิญญาณ เขาก็ไปสิ้นสุดยุติที่คลื่นสมอง

ประเด็นเกี่ยวกับโลกและจักรวาลระดับมหัพภาค ข้อค้นพบของพระพุทธเจ้ากับนักวิทยาศาสตร์เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร ?

องค์ประกอบทางกายภาพของโลกคืออะไร ? โลกทั้งโลกคืออะไร ? ข้อมูลในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีว่า โลกธาตุมี ๓ ขนาด คือ (๑) สหัสสี่ฐุณีกาโลกธาตุ คือ โลกธาตุขนาดเล็กมี ๑,๐๐๐ จักรวาล (๒) ทวิสหัสสี่ฐุณีขมิภาโลกธาตุ คือ โลกธาตุขนาดกลางมีล้านจักรวาล (๓) ติสหัสสี่ฐุณีมหาสหัสสี่โลกธาตุ คือ โลกธาตุขนาดใหญ่แสนโกฏิจักรวาล

พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนท์เกี่ยวกับขอบเขตของจักรวาลไว้ว่า “อานนท์ จักรวาลหนึ่ง มีกำหนดเท่ากับโอกาสที่พระจันทร์พระอาทิตย์โคจร(หมุน) ทวีทิศสว่างรุ่งโรจน์ ... ในแต่ละจักรวาล มีพระจันทร์พันดวง อาทิตย์พันดวง ขุนเขาสีเนรุพันหนึ่ง” ซึ่งพระพุทธโฆสาจารย์แสดงรายละเอียดเพิ่มเติมว่า จักรวาลหนึ่งมีขนาดยาวและกว้าง-ด้านละ ๑,๒๐๓,๔๕๐ โยชน์ ซึ่งนักวิทยาศาสตร์ยุคใหม่ กล่าวไว้ว่า “ภูมิประเทศของเอกภพตามทฤษฎีสตริง เต็มไปด้วยดินแดนหลากหลายนับไม่ถ้วน อาจมี มากถึง ๑๐ ยกกำลัง ๕๐๐(๑ ตามด้วยเลขศูนย์ห้าร้อยตัว) ภูมิประเทศที่เราสังเกตเห็นเป็นเพียง เศษเสี้ยวเล็ก ๆ...”

ตามหลักพระพุทธศาสนา โลกและจักรวาลนี้ไม่มีอายุ มีแต่วิวัฒนาการเป็นวงกลม เรียกว่า “สังสารวัฏ” ไม่มีคำว่าโลกเกิดและโลกแตก มีคำว่าโลกเสื่อมและโลกเจริญ โลกเสื่อมเรียกว่า “สังวัฏฏะ” โลกเจริญเรียกว่า “วิวัฏฏะ” เดิมที นักวิทยาศาสตร์มีโลกทัศน์แบบ “อันตนิยม-determinationism” ถือว่าโลกมีเบื้องต้นและที่ สุด มี big bang (การระเบิดครั้งใหญ่) และ big crunch (การหดตัวครั้งใหญ่) ต่อมาเกิดความลังเลสงสัยว่าจริงหรือไม่ ? จากโลกทัศน์แบบนี้ นักวิทยาศาสตร์จึงทำโครงการค้น ต้นกำเนิดและวิวัฒนาการของจักรวาล เรียกว่า Large Hadron Collider =LHC เป็นห้องทดลองขนาด อยู่ใต้ดินบริเวณประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ฝรั่งเศสอิตาลีและเยอรมัน

ประเด็นเกี่ยวกับอายุ/ระยะการดำรงอยู่ของสรรพสิ่งในโลกและจักรวาล (เอกภพ=universe) คัมภีร์พระพุทธศาสนามีข้อมูลแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับอายุของสัตว์โลกแต่ละภพภูมิ เทียบเคียงกัน ให้เห็นชัดเจน เช่น บอกว่า “๑ วัน(ทิพย์)ของเทวดาชั้นจาตุมหาราชิก เท่ากับ ๕๐ ปีมนุษย์ ๑ เดือน (ทิพย์) เท่ากับ ๑,๕๐๐ ปีมนุษย์ เทวดาชั้นจาตุมหาราชิก มีอายุ ๕๐๐ ปี(ทิพย์) เท่ากับ ๙,๐๐๐,๐๐๐ ปีมนุษย์” ซึ่งนักวิทยาศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญด้านกลศาสตร์คว้นตัมกล่าวไว้ว่า “วัตถุเคลื่อนที่เร็ว-ขนาด เล็กลง-มวลเพิ่ม-คลื่นละเอียด-เวลาเดินช้าลง(เร็วเท่าแสง-ขนาดเป็นศูนย์-มวลเพิ่ม-เวลาหยุดนิ่ง)” เป็นการกล่าวหลังจากพระพุทธองค์ทรงแสดงเรื่องนี้ไว้แล้วหลายพันปี

ประเด็นเกี่ยวกับส่วนประกอบของโลกและจักรวาล ในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีข้อมูลว่า “แผ่นดินใหญ่ ตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม ลมตั้งอยู่บนอากาศ ลมพัดทำให้น้ำกระเพื่อม น้ำกระเพื่อมทำให้แผ่นดินไหว” ซึ่งมีข้อมูลอีกตอนหนึ่งในคัมภีร์พระไตรปิฎกบ่งถึงต้นเหตุการเกิดวิกฤตการณ์ทางธรรมชาติไว้สรุปความ ได้ว่า “เมื่อมนุษย์มีอกุศลจิต เต็มไปด้วยโลภ โกรธ หลง ประกอบอกุศลกรรมไว้มากเป็นสาเหตุ ให้ฤดูกาลวิปริต ลมเปลี่ยนทิศ ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อลมพัดไม่ถูกทิศทาง ทำให้เทวดาโกรธ เมื่อเทวดาโกรธจึงบันดาลให้เกิดวิกฤตการณ์ด้านอื่นๆ ตามมา เช่น ทำให้ลมโหมกระหน่ำหนักยิ่งขึ้น เกิดเป็นพายุใหญ่ เมื่อลมพัดทำให้น้ำกระเพื่อมเป็นคลื่นขนาดใหญ่ เมื่อเกิดคลื่นก็ทำให้แผ่นดินไหว” ยิ่งเป็นเรื่องน่าพิศวงมากที่แนวคิดเรื่อง “มณฑล” ของพระพุทธศาสนาแบบทิเบตหรือวัชรยานบอกว่า

“จักรวาลนี้แบ่งเป็น ๕ เขต เทียบได้กับชั้น ๕ แต่ละเขตมีพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ และเทวดาบริวาร สถิตอยู่เป็นจำนวนมาก”

โลกทัศน์ดั้งเดิม โลกทัศน์แบบแยกส่วน

โลกทัศน์ใหม่ โลกทัศน์แบบองค์รวม

นักวิทยาศาสตร์ยุคใหม่เริ่มหันมาศึกษาภูมิปัญญาตะวันออก โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ทำให้รู้พุทธธรรมบางแง่มุมอยู่บ้าง เช่น เมื่อพระพุทธศาสนาแสดงไว้ว่า “สังขารทั้งปวงเพราะไม่เที่ยง(อนิจจะ) จึงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้(ทุกข) เพราะอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ จึงหาตัวตนที่แท้จริงไม่ได้(อนัตตา) ไม่มีอะไรเป็นหน่วยอิสระซึ่งคงที่ ไม่มีอะไรคงตัว ไม่มีอะไรเป็นตัว มีแต่กระแสธรรมไหลไปสับเนื่องสัมพันธ์กันไป เป็นปัจจัยแก่กันและกัน มีอยู่ด้วยความสัมพันธ์กัน มีอยู่ด้วยอาศัยปัจจัย ไม่มีความคงที่อยู่อย่างเดิม ไม่มีอยู่โดยตัวมันเอง ไม่มีตัวตนที่แท้จริง”

นักฟิสิกส์ยุคใหม่จึงแสดงทรรศนะสะท้อนความจริงเกี่ยวกับปรากฏการณ์ในโลกว่า “อนุภาคพื้นฐานไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่แบบอิสระแยกจากกันได้ โดยเนื้อแท้ อนุภาคนั้นเป็นชุดแห่งความสัมพันธ์ที่แผ่ออกไปยังสิ่งอื่น ๆ อนุภาคพื้นฐานไม่ใช่สิ่งที่มี” เวอร์เนอร์ ไฮเซนเบิร์กกล่าวว่า “โลกนี้ปรากฏเป็นชิ้นส่วน เหตุการณ์ที่ซับซ้อนโยงใยเข้าหากัน ทดแทนกัน ทับซ้อนกันหรือรวมตัวกันจนมีผลออกมาเป็นการถักทอขององค์รวม”

นักฟิสิกส์ยุคใหม่เห็นตรงกันว่า ความสมดุลของโลกเป็นผลจากความสัมพันธ์อย่างลงตัวระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งไม่มีชีวิต ทุกสิ่งมีระบบควบคุมการดำรงอยู่ร่วมกันที่เป็นเอกภาพ โลกคือองคาพยพที่มีชีวิต เป็นอาณาจักรแห่งความร่วมมือระหว่างพืช สัตว์ แบคทีเรียซึ่งดำรงอยู่ร่วมกันในลักษณะพันธมิตร ประสานกิจกรรมระหว่างกัน เพื่อความอยู่รอดของส่วนรวมทั้งหมด

วิธีการนำทฤษฎีโพธิญาณและข้อค้นพบทางวิทยาศาสตร์ไปใช้

โดยการบูรณาการคือเติมเต็มให้แก่กันและกัน

วิธีที่ ๑ การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและหลักการทางวิทยาศาสตร์ไปอธิบายเสริมกันและกันให้เป็นที่เข้าใจง่ายขึ้น เช่น กรณีพระพุทธเจ้าทรงแสดงโลกทัศน์ที่เป็นสัมมาทิฐิและมัจฉาทิฐิว่า

โลกนี้โดยมากอาศัยส่วนสุดโต่ง ๒ ข้าง คือ ความมี(อัตถิตา)และความไม่มี(นัตถิตา) เมื่อบุคคลเห็นเหตุเกิดแห่งโลก ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง ความไม่มี (นัตถิตา) ในโลกก็ไม่มี เมื่อบุคคลเห็นความดับแห่งโลก ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง ความมี(อัตถิตา)ในโลกก็ไม่มี ข้อที่ว่า ‘สิ่งทั้งปวงมีอยู่’ นั้น เป็นส่วนสุดโต่งข้างหนึ่ง ข้อที่

ว่า ‘สิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่’ นั้น เป็นส่วนสุดโต่งอีกข้างหนึ่ง ตถาคตแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปข้องแวะส่วนสุดโต่งทั้งสองข้างนั้น

พระพรหมบัณฑิต(ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวว่า แนวคิดทางพระพุทธศาสนา นักวิทยาศาสตร์ อาจไม่เข้าใจชัด ก็ให้นำหลักการของฟิสิกส์วันต่อมาอธิบายเทียบเคียงกัน ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ที่ เหมือนกันมีว่า

โปรตอนหรือส่วนประกอบย่อยแห่งอะตอมของแสง เป็น ‘ทวิลักษณ์’ คือ (๑) อนุภาค (๒)คลื่น ทั้งสองอยู่ด้วยกัน แต่เป็น ๒ อย่างที่ขัดแย้งกันอยู่ในตัว ถ้าเราบอกว่า โปรตอน เป็นอนุภาค ก็เป็นมุมมองที่ สุดโต่งข้างหนึ่ง ถ้าเราบอกว่า โปรตอนเป็นคลื่น ก็เป็นมุมมอง ที่สุดโต่งอีกข้างหนึ่ง มองอย่างไรจึงไม่ถือว่าเป็นที่ สุดโต่ง ? มองโดยมีขณธรรมเทศนา คือมองโดยสายกลาง

นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาอาจไม่เข้าใจทฤษฎีนี้ของนักวิทยาศาสตร์ ก็ให้นำแนวคิดทาง พระพุทธศาสนาที่แสดงไว้ข้างต้นนั้นมาอธิบายเทียบเคียงกัน

วิธีที่ ๒ การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปเติมเต็มวิทยาการใหม่ๆ ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เช่น แนวคิดทฤษฎีทางการบริหารยุคใหม่อาจมีความสมบูรณ์บางมิติ แต่ยังขาดไปบางมิติ ในการ บริหารคน นักบริหารยุคใหม่อาจมองเพียงว่า การบริหารคนที่จะให้ได้ดำเนินด้วยดีนั้น ให้ค่าตอบแทนสูง มีสวัสดิการพร้อม สร้างความเป็นกันเอง เท่านั้นก็น่าจะเพียงพอ แต่พระพุทธศาสนามีหลักสังคหวัตถุ ๔ คือ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา ที่จะทำให้การบริหารมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นกว่า หรือแม้แต่ หลักวิชาว่าด้วยการรักษาพยาบาล ในการรักษาพยาบาลคนเจ็บป่วยที่ผ่านมา เราอาจเน้นการรักษาโรค แต่ปัจจุบันมีการนำหลักการทางพระพุทธศาสนาการรักษาใจผู้เจ็บป่วย ใช้วิธีการรักษาโรค รักษาใจควบคู่ กันไป

วิธีที่ ๓ การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นฐานในการทำให้วิทยาการใหม่ ๆ ทั้งหลาย มีโอกาสได้แสดงฐานะและบทบาทมากยิ่งขึ้น นั่นคือผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในวิชาการยุคใหม่ได้หัน มาศึกษาปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พัฒนาตัวเองให้มีความเข้มแข็งสามารถยืนหยัดอยู่ ได้ในท่ามกลางโลกธรรมที่แปรเปลี่ยนไปในทางดีและไม่ดีตลอดเวลา ความเป็นคนเข้มแข็งนี้ จะเป็น โอกาสให้ได้ใช้วิชาความรู้ในการปฏิบัติหน้าที่การทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพตลอดเวลา

วิธีที่ ๓ นี้ นับถือว่าตรงกับพุทธประสงค์มากที่สุด เพราะทรงแสดงลำดับขั้นของการพัฒนาตน เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ถึงประสงค์ โดยเริ่มจากการศึกษาหาความรู้ด้านวิชาการวิชาชีพ (ปริยัติสัทธรรม) อบรมสั่งสมตนให้มีความเรียบร้อยด้านกายภาพ ให้เข้มแข็งอดทนด้านจิตภาพ และโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ที่ เป็นสัมมาทิฐิรู้ตลอดเวลา(ปฏิบัติสัทธรรม) และทำยให้มีความร่มเย็นเป็นสุข(ปฏิเวธสัทธรรม)

สรุป

การบูรณาการที่ถูกต้องจึงไม่ใช่การบูรณาการตัวเนื้อหาวิชา แต่เป็นการรับเนื้อหาวิชาศาสตร์สมัยใหม่เข้ามาในตัวคนแล้วเอาหลักปรีชาญาณ ปณิธาน ศีลธรรมทางพระพุทธศาสนาพัฒนาตัวคน เพื่อให้โลกทัศน์เชิงบูรณาการในการดำรงชีวิต